

دوفصلنامه تخصصی مؤسسه کتابشناسی شیعه

کتابشناسی

ویژه تراج، کتاب شناسی، نسخه پژوهی، نقد کتاب

I S S N 2 2 2 8 5 6 7 9

مشاوران علمی: ابوالفضل حافظیان اعلی اکبر زمانی نژاد محمد تقی سبحانی

حسن طارمی محمد مهدی معراجی ارضا مختاری اسید جواد ورعی

صاحب امتیاز: مؤسسه کتاب شناسی شیعه مدیر مسئول: رضا مختاری سردبیر: عبدالحسین طالعی

مدیر اجرایی: عباسعلی مری مدیر هنری: حسن مختاری طراح گرافیک: حمید نظارت چاپ: مرصا مختاری

حروفچینی: فاطمه مری، نادر برقی چاپ و صحف: چاپخانه بزرگ فروز کهیم قیمت: بیست هزار تومان

چکیده نویسی: عبدالحسین طالعی عباسعلی مری ترجمه انگلیسی: مظاهر مرادی ترجمه عربی: زهرافخانی

- کتاب شیعه از آثار پژوهشگران در موضوع تراج، کتاب شناسی، نسخه پژوهی و نقد کتاب استقبال می کند.
- مقالات مندرج در کتاب شیعه مبین آراء نویسندگان آنهاست.
- کتاب شیعه در ویرایش مطالب آزاد است.
- نقل مطالب کتاب شیعه با ذکر منبع آزاد است.

info@al-athar.ir

sh.book@al-athar.ir

www.al-athar.ir

نشانی: قم، صندوق پستی

۳۷۱۸۵/۹۱۶

تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۸۵۰

سال سوم
شماره اول
بهار و تابستان
۱۳۹۱

تصویر روی جلد: اجازه این خطی به
خطی به شمس الدین جیبی جلد
اعلامی شیخ یحیی در پایان نسخه ای از
صحیفه سجادیه به خط جیبی

اصطلاحات فتوائی شهید ثانی در مسالک و سخنی راجع به شاگرد شهید ابن شقیر عالمی

۱. اصطلاحات فتوائی شهید ثانی

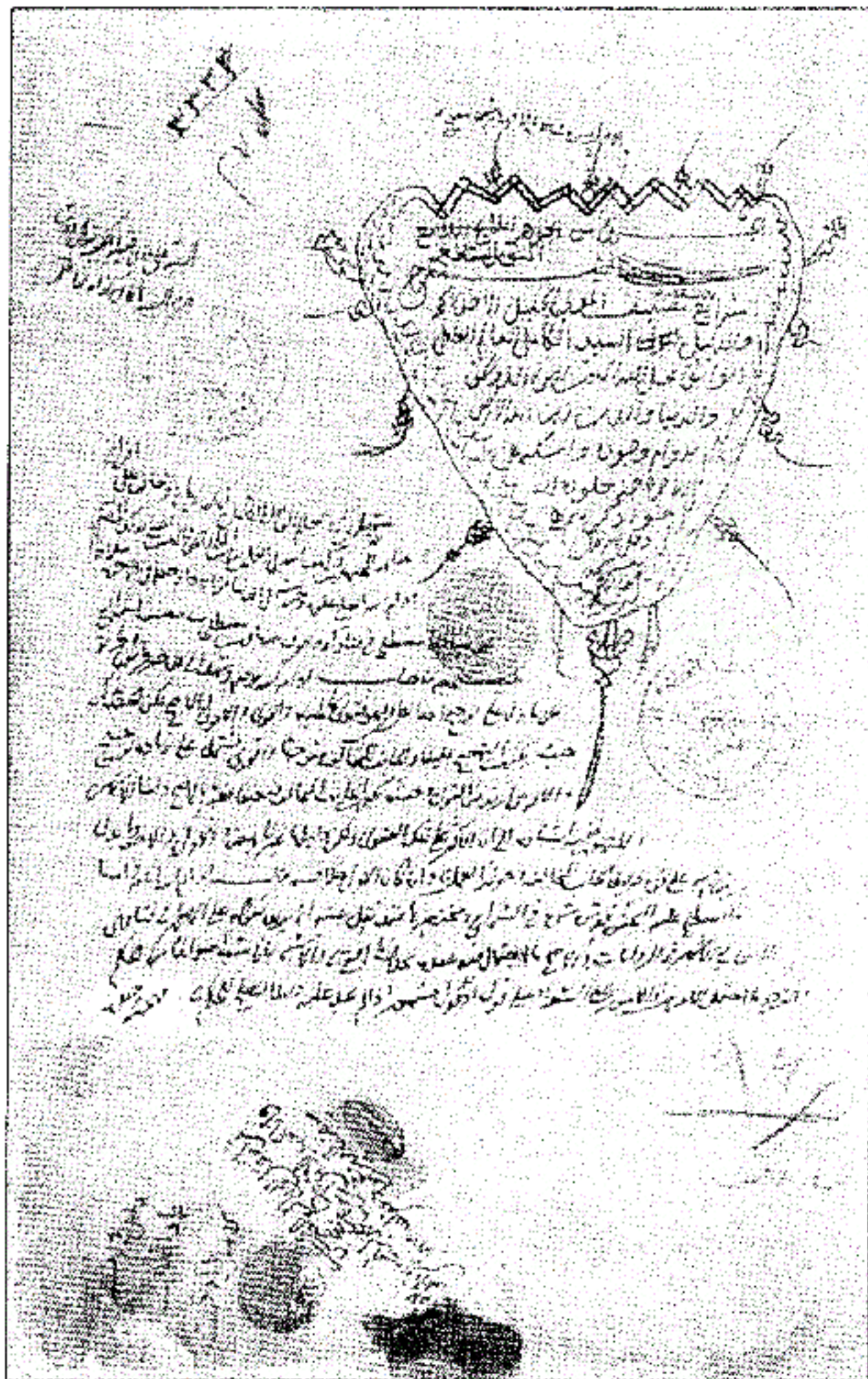
هفتصد نسخه خطی از مسالک الافهام - البته أغلب یا همه غیر کامل - در ایران و دهها نسخه در خارج از ایران شناسائی شده است. در هیچ یک از این نسخهها اصطلاحات فتوائی شهید در مسالک ذکر نشده است. و بر فرض که در نسخهها آمده باشد در فهرس نسخ خطی گزارش آن نیست. تنها در فهرست کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم حسنی (ج ۲، ص ۵۸۲) در معرفی مسالک خطی به شماره ۲۹ می نویسد: «نسخ حسین بن مسلم بن حسین بن محمد ابن معتز [کذا] عاملی شامی، جمعه ۲۵ ربیع الاول ۹۵۹ ق...». در اول نسخه از شهید ثانی به دعای «زین الله الأرض بدوام وجوده» یاد شده.... و نیز صورت سوالی از شهید درباره ضابطه اصطلاحاتش در فتاوايش، و فرق آن با مصطلحات محقق در شرایع به همراه جواب او آمده است، و از شهید با دعای «أدام الله توفيقه»، و «أدام الله أيامه» یاد می کند.

در این جامتن کامل سوال از شهید ثانی و جواب ایشان درباره اصطلاحات مسالک آورده می شود:

سئل الشيخ العالم الفاضل الكامل فهامة زمانه والفائق على أقرانه، خاتمة المجتهدين وكهف الله في العالمين، ومنار الحلم والحق المبين، أعني بذلك المصنف (أدام الله العلي علوه، و حرسه في الدنيا من الأذى وجعله في الآخرة ملاذاً) عن ضابط مصطلحه في فتاواه، والفرق بينها وبين مصطلحات مصنف الشرائع (طيب مضجعه).

علیه اکبر
زمانی نژاد

فأجاب (أدام الله توفيقه وسهل إلى كل خير طريقنا وطريقه): كل ما دلّ على ترجيح أحد الطرفين فهو فتوى، كالجيد والقوي والأقوى والأصح. لكنّ الجيد يذكر حيث يكون التوضيح عليلاً والجانب المخالف متوجّهاً. والقوي يشتمل على زيادة ترجيح، والأقوى أزيد من القوي، وحيث يكون الجانب المخالف ضعيفاً نعتبر بالأصح. وأمّا الأشهر والمشهور ففيه إشارة إلى أنّ الأكثر على تلك الفتوى، ولكن دليلها غير ناهض. والأولى والأحوط يدلّ... على قوّة دليل الجانب المخالف وجواز العمل به وإن كان الأولى خلافه.

قال أدام الله أيامه: وأمّا ما اصطلاح عليه المحقق رحمته الله في الشرائع ومختصرها فقد نقل عنه أنّه يريد بقوله على الأظهر في فتاوى الأصحاب، والأشهر في الروايات، والأصحّ ما لا احتمال فيه عنده بخلاف ما أفتى به، والأشبه ما ناسب أصولنا من الحكم، والترديد ما احتمل الأمرين أو الأمور على السواء. وعلى قول أوبه قول مشهور إذا لم يجد عليه دليلاً يصلح للحكم..... فليُحمد وحده [؟].

محقق حلي (م ٦٧٦ ق) در شرائع الاسلام و خلاصه آن المختصر النافع اصطلاحاتی دارد که شارحان این دو کتاب نقل کرده اند از جمله:

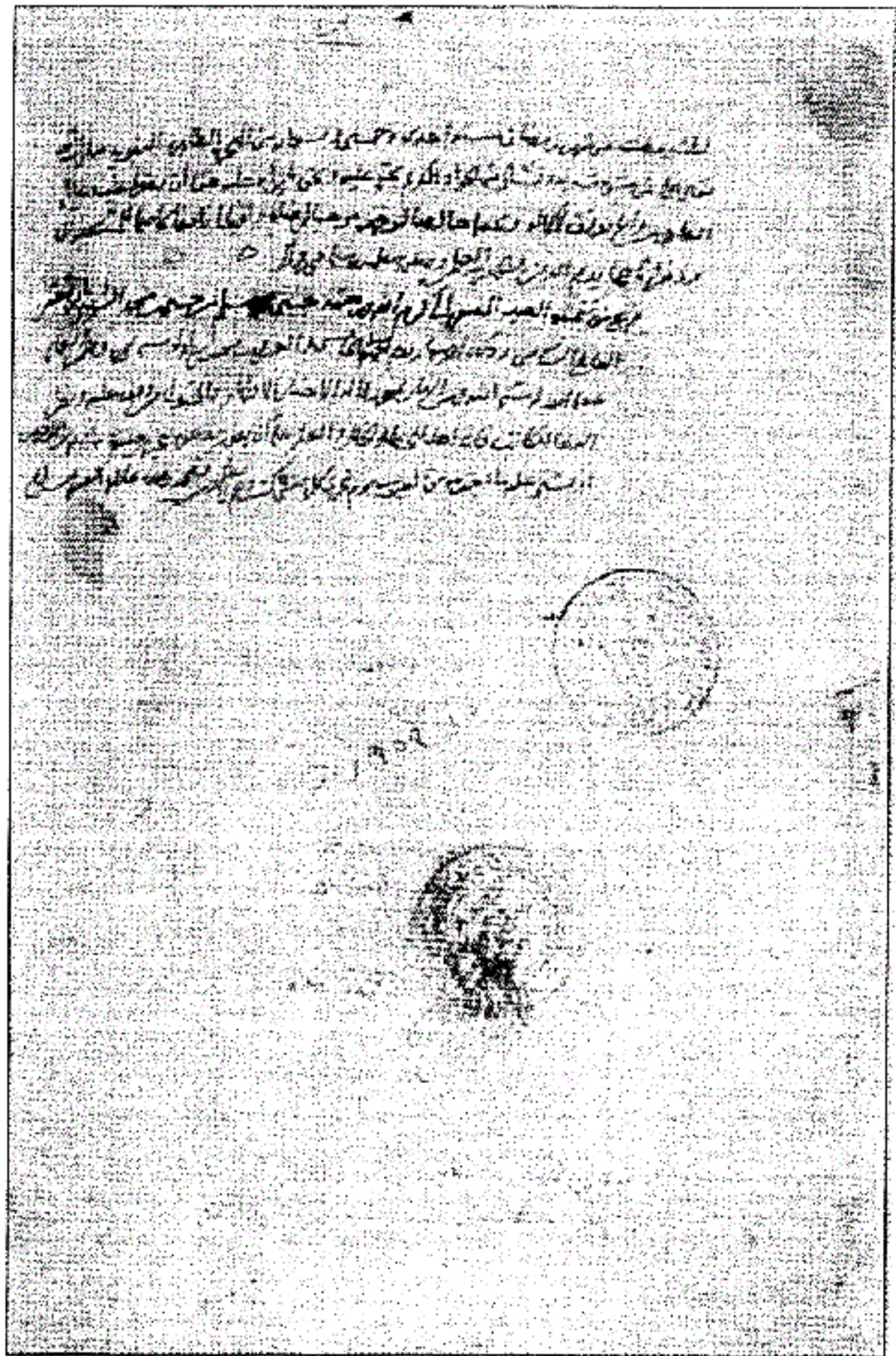
١. فاضل آبی رحمته الله (م بعد از ٦٧٢) در

- مقدمه اول از مقدمات کشف الرموز شرح المختصر النافع،
۲. فاضل مقداد (م ۱۲۶) در التنقیح الرائع المختصر الشرائع (ج ۱، ص ۹).
۳. ابن فهد حلی (م ۱۴۱) در المهدب البارع شرح المختصر النافع.
۴. سید محمد عاملی (م ۱۰۰۹) در پایان مدارک الأحکام فی شرح شرائع الإسلام (ج ۱، ص ۴۷۶ - ۴۸۰).

تمام این اصطلاحات - به جز بند ۲ - به ضمیمه اصطلاحات عده‌ای دیگر از فقها در مقدمه فقه ۵ از دوره شش جلدی فقه اتا فقه ۶ از منشورات مرکز تدوین و نشر متون به تفصیل آمده است.

۲. ابن شقیر عاملی
این نسخه مسالک آستانه حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام را شاگرد شهید نوشته است، و نام صحیح آن حسین بن مسلم بن حسین بن محمد ابن شقیر عاملی شامی است نه ابن معتر. در فهرست آستانه حضرت عبدالعظیم (ج ۲، ص ۵۸۲): «حسین بن... محمد بن معتر» ثبت شده که غلط است.

این شاگرد شهید منیه المرید شهید را نیز به سال ۹۵۴ نوشته است. و از میان حدود صد نسخه خطی شناسائی شده از منیه المرید از همه مهم تر، نسخه ابن شقیر عاملی کاتب همین نسخه مسالک الافهام

است. لذا در تصحیح کتاب منیة المرید، این نسخه اساس تصحیح کتاب منیة المرید بوده است: (رک: مقدمه منیة المرید، ص ۶۸).

مسالک الأفهام مانند منیة المرید که ابن شقیر عاملی شامی کتابت کرده است، توسط شهید تصحیح شده و علامات بلاغ و انهاء دارد. جهت اطلاع بیشتر از این کاتب رجوع شود به مقدمه منیة المرید، ص ۶۷-۶۸، و نیز صفحه ۷۸-۸۰.

در فهرست دنا (ج ۹، ص ۵۱۰) به تبع فهرست عبد العظیم «ابن معتر» ضبط شده که غلط است، و صحیح آن ابن شقیر است.

با همان خط ابن شقیر بر روی نسخه خطی نوشته شده:

الجزء الأول من مسالک الأفهام إلى تنقیح شرائع الاسلام تصنیف

المولی الجلیل الآخذ بالحجة و الدلیل، السید کامل العالم العامل، الواثق بحبل الله المتین، زین الملة والحق والدنیا والدين (زین الله الأرض بدوام وجوده، وأسكنه فی الآخرة جنة خلوده، إنه جواد کریم).

و در پایان نسخه ابن شقیر تاریخ فراغت را چنین می نویسد:

فرغ من تنقیقه العبد المفتقر إلى کرم الله ورحمته حسین بن مسلم بن حسین بن محمد الشهیر بابن شقیر العاملی الشامی، وذلك آخر نهار یوم الجمعة فی الخامس والعشرين من شهر ربیع الأول سنة تسع و خمسين وتسعمائة، جعله الله له سترًا بینہ و بین النار، بمحمد وآله الأخیار الأطهار.

صفحه آخر منیة المرید با انهاء شهید ثانی

بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین
والصلاة والسلام على من لا نبي بعده
وبعد فقد تم بحمد الله
تصنيف هذا الكتاب
في شهر ربيع الأول سنة تسع وخمسين وتسعمائة
على يد الفقير إلى الله تعالى
الحسين بن محمد بن الحسين بن مسلم بن الحسين بن محمد الشهير بابن شقير العاملي الشامي
والله اعلم بالصواب

هذا الكتاب من تصانيف المصنف المذكور
الذي هو الحسين بن محمد بن الحسين بن مسلم بن الحسين بن محمد الشهير بابن شقير العاملي الشامي
والله اعلم بالصواب

دست نوشته علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی

والمسؤول مَن وقف عليه ونظر [فيه] الدعاء للكاتب، فإني أهل للخطأ والخلل والعثر على أن... أو ستر عليه ما اجترحه من العيوب يوم تُجزى كل نفس بما كسبت وهم لا يظلمون، فليحمد وحده علام الغيوب.

ابن شقير مسکن الفؤاد را در سال ۹۵۴ کتابت کرده است، و این نسخه در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۱۰۱۷/۲ نگهداری می شود. در فهرست دانشگاه (ج ۳، ص ۶۷۹) درباره این نسخه می نویسد: «خط نسخ حسین بن مسلم... شهیر بابن شعر عاملی، نزدیک ۹۵۴ ق است». ولکن در فهرست دنا (ج ۹، ص ۵۵۱) «ابن شعر عاملی» به «ابن شیر عاملی» تصحیف شده است.

إنهاء شهيد ثاني بر منية المريد برای ابن شقير، به خط شهيد در رسائل الشهيد الثاني، ج ۲، ص ۱۱۷۴، و مقدمة منية المريد، ص ۸۰ چاپ شده است. شيخ آقا بزرگ تهرانی در طبقات أعلام الشيعة، إحياء الدائر، ص ۶۷ از این کاتب به عنوان ابن مشعر عاملی یاد کرده و اوصاف نسخه دانشگاه مشتمل بر منية المريد و مسکن را به تفصیل ذکر کرده است.

با تتبعی که در أعيان الشيعة و أمل الآمل و تکمله های آن و دیگر کتب عاملین و تراجم شد شخصی به نام حسین بن مسلم عاملی و مشهور به ابن مشعریا ابن شعیر و یا کلمه ای شبیه به این کلمه پیدا نکردیم. دوست گرامی جناب آقای محمد تقی آل فقیه معتقدند که صحیح «ابن شقیر» است. با مراجعه به چندین کتاب در معرفی دقیق ضبط اسامی اعلام تراث اسلامی به این نتیجه رسیدیم که «ابن شعیر» در هیچ یک از منابع نیامده و - همانطور که آقای آل فقیه معتقدند - «ابن شقیر» صحیح است. در توضیح المشتبه شمس الدین محمد قیسی (مشقی)، آمده: «و شقیر بالمعجمة، جماعة... ومنهم» (المشتبه، ج ۲، ص ۵۷).

نیز در کتاب مداخل الأسماء العربية القديمة، (ج ۲، ص ۸۳۸ - ۸۳۹) چندین نفر به عنوان «ابن شقیر» از قرن های چهارم و هفتم و چهاردهم معرفی شده اند.

باشرت طبع و نشر مخطوطات أعيان الشيعة، بما تجتمع لدي من مال قليل، واستمرت هكذا مواصلاً للنشر في فترات قد تتقارب وقد تتباعد بحسب ما يفتقر من المال.

وكان لابد لي في هذه الحال من التعامل مع أصحاب المكتبات بآني الكتب و مشتريها، سواء منهم من كان في لبنان أو العراق أو إيران. وقد تكشفت لي في التعامل مع هؤلاء أعجب الأعاجيب من استحلّ لهم أكل المال الحرام، فالواحد منهم لا يحجم عن ذلك ما استطاع إليه سبيلاً.

وعلى العكس منهم أصحاب هذه المهنة من الغربيين، فقد تلقيت يوماً طلباً من مكتبة في مدينة «وسبادن» في ألمانيا تطلب فيه إرسال عدة مجموعات من الكتب، فأعرضت عن إجابة الطلب بعد تجاربي مع من طلبوا أمثال هذا الطلب في لبنان والعراق وإيران، فإنهم بعد أن يصلهم ما يطلبون يمتنعون عن إرسال الثمن، مطمئنين إلى أن من يطلبهم بعيد عنهم لا يصل إليهم.

وبعد مضي فترة حدثت صديقاً لي ذي تجارب في هذا الموضوع، فحسني على إرسال ما تطلبه مكتبة مستدرك أعيان الشيعة، ج ۴، ص ۳۴۵.

«وسادن»، لأنها بمجرد أن تستلم الكتب المطلوبة سترسل الثمن في الحال، وهكذا كان، وتكررت طلباتها وتكررت إجابة هذه الطلبات.

ثمّ وقع لي حادث غريب إذ أنّني تلقّيت طلباً من مكتبة جامعة برنستين في أمريكا، فأرسلت لها ما طلبت فأرسلت لي الثمن، وكان ثمن ما طلبته في المرة الثانية لها أيضاً ما طلبت، وكان ثمن ما طلبته في المرة الأولى، وكانت أكثر من ضعف ثمن ما طلبته من «رودلف مانخ» ومكتوبة بلغة

الطلبات تأتي موقعة من «رودلف مانخ» ولم يصل عربة سليمة، وانتظرت وصول الثمن فلم يصل، فأرسلت رسالة الامتناع عن الإجابة.

التذكير وتكرّر الامتناع عن الإجابة، فحدثت صديقاً لي أقام فترة في أمريكا بهذا الأمر فقال لي: «إن رودلف مانخ هذا هو يهودي، فعند ذلك زال العجب».

وأستطيع أن أقرن هذا اليهودي الأمريكي بمن يتظاهرون بالورع ويتسمون بالأسماء الدينية من الناشئين بائعي الكتب ومشتريها متخذين من تلك الأسماء وسيلتهم لخداع الناس بمظاهرها وأسمائهم، فمن سمو مؤسستهم «الدار الإسلامية» في بيروت، و... الذي أطلق لحيته وضخّم عمامته ومن تسمى بـ... في قم وأشباههم هم قراء «رودلف مانخ» اليهودي الأمريكي، وقس على ذلك...

همین کاتب نسخه‌ای از منیه اللیب ضیاء الدین حلّی را به سال ۹۴۱ کتابت کرده است. نام این کاتب در فهرست قدیم آستان قدس رضوی (ج ۶، ص ۸۷) چنین ثبت شده: «منیه اللیب... کاتب حسین بن مسلم بن حسین بن محمّد الشهیر بابن سعتر العسائی... پنجشنبه ۲۰ رمضان ۹۴۱ ق...».

و در فهرست الفبائی آستان قدس (ص ۵۶۷) همین نسخه خطی به شماره ۳۰۲۶ نسخ ابن سعتر (حسین) معرفی شده است.

و در فهرست دنا (ج ۱۰، ص ۳۱۱) همین نسخه آستان قدس رضوی را دو نسخه خطی از منیه اللیب ثبت کرده‌اند و دوبار معرفی کرده‌اند که اشتباه است، و اشتباهات هر دو فهرست قدیم و الفبائی آستان قدس رضوی به فهرست دنا راه پیدا کرده است. یعنی نام صحیح کاتب ابن شقیر است نه ابن سعتر، و نیز العسائی تصحیف العینائی است.

نیز همین کاتب جزء اول جامع المقاصد را به سال ۹۴۹ ق کتابت کرده است. این نسخه خطی جامع المقاصد در کتاب خانه مجلس شورای اسلامی به ش ۵۱۳۵ نگهداری می‌شود. (فهرست مجلس، ج ۱۵، ص ۱۲۴) همچنین نسخه‌ای دیگر از مسالک الافهام شامل عقود تا اول وقوف و صدقات، توسط ابن شقیر به سال ۹۵۷ ق کتابت شده و در کتابخانه آیه الله گلپایگانی به ش ۱۴۸۸ نگهداری می‌شود (فهرست گلپایگانی، ج ۸، ص ۴۲۹۹).

علاوه بر اینها ابن شقیر (حسین بن مسلم) به سال ۹۳۳ منهاج العارفين ابن میثم بحرانی (م ۶۷۹ ق) را کتابت کرده که به ش ۵۱۳۶ در کتابخانه آیه الله مرعشی نگهداری می‌شود. در فهرست مرعشی (ج ۱۳، ص ۳۴۱) و فهرست دنا (ج ۱۰، ص ۲۶۴) نام کاتب چنین ثبت شده: «حسین بن مسلم المحیسی (محیسی)» که اشتباه است و با مراجعه به تصویر این کتاب که در پایان فهرست مرعشی، ج ۱۳، ص ۹۴ (عکس‌ها) مشخص می‌شود که عبارت «المجتبی لقباً» است نه المحیسی یا محیسی؟!.